

Hilmi Ziya Ülken'de Türkçenin Bir Felsefe Dili Olarak İnşası Sorunu

The Problem of the Construction of Turkish as a Language of Philosophy According to Hilmi Ziya Ülken

Vefa Taşdelen *

Öz

Türkçenin bir bilim ve felsefe dili olarak inşası sorunu üzerinde bir buçuk asra yakın bir süredir durulmaktadır. Bu konuda sadece felsefe sözlükleri yazılmamış, Türkçenin potansiyeli ve imkânı açısından teorik ve sorgulayıcı çalışmalar da yapılmıştır. Ele alınan sorular yaklaşık olarak şu şekildedir: Türkçe nasıl bir dildir? Bir felsefe dili olarak inşası mümkün müdür? Kavramlar ve terimler Doğu ve Batı dillerinden mi alınacak, yoksa Türkçenin kendi ifade imkânları içinden mi türetilecektir? Bu tür sorunlarla karşılaşan felsefecilerimizden biri de Hilmi Ziya Ülken'dir. Ülken, Türkçede felsefeye en çok katkı sağlayan kişilerden biri olarak sadece felsefenin çeşitli disiplinleri konusunda eserler yazmakla ve kimi felsefe klasiklerini Türkçeye çevirmekle kalmamış, İnsani Vatanperverlik, Aşk Ahlakı, Varlık ve Oluş, Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü gibi nitelikli eserleriyle Türkçenin bir felsefe dili olarak inşasına katkıda bulunmuştur. Bu makalede Ülken'in konuya ilişkin görüşleri örnekleminde Türkçenin bir felsefe dili olarak imkânı sorunu ele alınacaktır.

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
vefa@yildiz.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3937-3413
İstanbul / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Türkçe, felsefe dili, Hilmi Ziya Ülken, inşa-dil.

Abstract

The issue of constructing Turkish as a language of science and philosophy has been under discussion for nearly a century and a half. Not only philosophy dictionaries have been written on this subject, but also theoretical and questioning studies have been conducted in terms of the potential and possibilities of Turkish. The questions addressed are approximately as follows: What kind of language is Turkish? Is it possible to construct it as a language of philosophy? Will the concepts and terms be taken from Eastern and Western languages, or will they be derived from Turkish's own possibilities of expression? One of our philosophers who has encountered such problems is Hilmi Ziya Ülken. As one of the people who has contributed the most to philosophy in Turkish, Ülken has not only written works on various disciplines of philosophy and translated some philosophy classics into Turkish, but also contributed to the construction of Turkish as a language of philosophy with his qualified works such as Humanitarian Patriotism, Love Ethics, Being and becoming, and the Role of Translation in Awakening Periods. This article will address the issue of the possibility of Turkish as a language of philosophy in the sample of Ülken's views on the subject.

Başvuru/Submitted: 21/09/2023

Kabul/Accepted: 14/10/2024

Yayın/Published: 25/04/2025

Keywords:

Turkish, philosophical language, Hilmi Ziya Ülken, constructed language.

Makale Bilgileri

Atıf: Taşdelen, V. (2025). Hilmi Ziya Ülken’de Türkçenin bir felsefe dili olarak inşası sorunu. *Selçuk Türkiyat*, 64, 109-128.
Doi: 10.21563/sutad.1363995

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Taşdelen, V. (2025). Hilmi Ziya Ülken’de Türkçenin bir felsefe dili olarak inşası sorunu. *Selçuk Türkiyat*, 64, 109-128.
Doi: 10.21563/sutad.1363995

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

“Türkçe felsefe yapılabilir mi?” sorusu, içimden yakalıyor beni. Canıma can katan o güzelim yazıp düşünme uğraşısıyla sarmaş dolaş bir soru. [...] Fransızca felsefe yapılabilir mi? sorusu; İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca felsefe yapılabilir mi? sorusu gülünç bir soru. Çünkü yüzyıllardır felsefe, özüyle biçimiyle bütün bu dillerde yoğrulup kotarılıyor. Gel gör ki, Türkçe felsefe yapılabilir mi?” sorusunu, ilk izlenimle, gülünç düşmeden sorabiliyoruz.

Oysa Türkçe felsefe yapılabilir. Yapanlar da vardır nitekim. Her biri elinden geleni, gücünün yettiğini yapıyor, kuşkusuz. Bu felsefelerin değeri, önemi, ağırlığı olup olmadığına gelince, böyle saptayıcı bir yargı: Türkçede felsefe yapanlara; ortaya konan felsefenin doku ve içeriğine; bazen de yapılan felsefeyi görebilecek gözlerin olup olmamasına bağlı”
(Uygur, 1995, s. 11).

Giriş

Yaklaşık bir buçuk asrı aşkın süredir bilim ve felsefe dili olarak Türkçenin gramer yapısı, söz varlığı ve yeterliği konusunda tartışmalar ve araştırmalar yapılmış, hâlâ da yapılmaktadır. Bu bağlamda ele alınan sorular yaklaşık olarak şu şekildedir: Türkçe nasıl bir dildir, bir felsefe dili olması açısından imkânı ve potansiyeli nedir, felsefi yeterliği olan bir dil midir, felsefi düşüncenin oluşumuna ve ifadesine imkân tanıyan bir yapıda mıdır? Türkçenin bir felsefe dili olarak ortaya çıkması ve olgunlaşması konusundaki engeller nelerdir? Bu engellerden kurtulmak için neler yapılabilir, nasıl bir yol izlenebilir? Kavramlar ve terimler bir kültür dili olarak Arapçadan mı, bilim ve felsefe dili olarak Batı dillerinden mi alınmalı, yoksa Türkçenin kendi imkânları içinden mi türetilmelidir? Bu ve benzeri sorular etrafında oluşturulan tartışmalar bugün de bir yönüyle sürüp gitmektedir. Bütün bu soruların yanında ve onlarla birlikte Türkçe, özellikle son yüzyılda büyük bir değişim geçirmiştir. Bu değişim doğrudan dilin söz dağarcığı, gramer yapısı ve ifade gücü ile ilgili gibi görünse de asıl “dünya görüşü” ile alakalı bir konudur ve tam olarak Türkçenin (aklın ve zihnin) hangi medeniyet dairesi içinde yer alacağı veya alması gerektiği ile ilgili bir tartışmanın merkezini oluşturur.

Farklı dil, kültür ve toplumların sentezi olan Osmanlı’nın dağılması ile birlikte Osmanlı Türkçesi de değişime uğramış, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus-devlet yapılanması çerçevesinde, özellikle Arapça ve Farsça kökenli kelime ve gramer yapılarının dilden çıkarılması ile sonuçlanan yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreç içinde “tasfiyeci”, “muhafazakâr” ve “uzlaşmacı” yaklaşımlar görülmüştür. Muhafazakâr yaklaşım, dildeki Arapça ve Farsça sözcük yapısının korunmasını, ihtiyaç duyulan kavram ve terimlerin bir kültür dili olarak Arapçadan alınmasını, Türkçenin ancak bu şekilde bir bilim ve felsefe dili olabileceğini öne süren bir yaklaşımdır. Tasfiyeci yaklaşım ise muhafazakâr yaklaşımın aksine dildeki yabancı kökenli kelimelerin çıkartılarak dilin tümüyle sadeleştirilmesini, Arapça ve Farsçanın etkisinden arındırılmasını, bilim ve felsefe dilinin Türkiye Türkçesinden türetilmesini, Türkiye Türkçesinin yeterli olmaması durumunda ise diğer Türk halklarının dillerine başvurulmasını talep eden bir anlayıştır. Uzlaşmacı yaklaşımda ise Türkçenin yapısına, halkın diline mal olmuş kelimelerin Türkçe sayılması anlayışı söz konusudur (Ülken, 1947a, s. 2). Bu tartışma ve uygulamalar sonucunda kısa süre içinde dilde büyük değişiklikler yaşanmış, yazı ve konuşma dilinin birbirine yaklaştığı, yabancı kelime ve tamlamaların yerini türetilmiş ifadelerin aldığı arı bir dile doğru geçiş olmuştur.

Hilmi Ziya Ülken, bir felsefeci, bir bilim adamı, bir aydın olarak bu tartışmaların tam ortasında yer almış, konuya ilişkin resmî ve gayri resmî uygulamaları baştan sona görmüş, süreci en canlı, en hararetli tartışmaları ile bizzat yaşamış, değişim ve dönüşümün en yakın tanıklarından biri olmuştur. 1947 yılında yayın hayatına başlayan, editörlüğünü Macit Gökberk'le kendisinin yaptığı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü yayını olarak çıkan *Felsefe Tercümelere Dergisi*'nde genelde "dil", özelde "felsefe dili" hakkında iki yazısı yayımlanmıştır. Bunlardan biri konuya ilişkin kısa değinilerde bulunduğu "Önsöz", diğeri ise "Türk Felsefe Dilinin Gelişmesi" başlığını taşıyan yazısıdır. Bunun yanında diğer eserlerinde de bir felsefe dili olarak Türkçe konusunda doğrudan ve dolaylı değinileri vardır. Bu yazılar, Doğu ve Batı kültürüne ait felsefe dillerine hâkim, İslam felsefesi, Batı felsefesi ve Türk felsefesi/tefekkürü konularında temel eserler vermiş bir kişi olarak, Ülken'in Türkçenin felsefe dili olarak yeterliği, geçirdiği değişim ve dönüşüm konusundaki görüşlerini ihtiva etmesi bakımından önemlidir.¹

Türkçenin bir bilim ve felsefe dili olarak yapısı ve yeterliği sorunu bugün de politik ve ideolojik bir bağlam arz edecek şekilde kimi zaman alevlenen, kimi zaman kendini unutturur gibi olan önemli bir sorundur. Ortaya konulan görüşler siyah-beyaz, evet-hayır gibi karşıt kutuplar arasında gidip gelmektedir. Bu konuda bizzat Türkçe üzerinden çalışmalarını yayımlayan bilim adamlarımızın ve felsefecilerimizin ne dedikleri ve ne düşündükleri önemlidir. Bu makalede, Hilmi Ziya Ülken'in eserleri ve görüşleri örneklemine bir felsefe dili olarak Türkçenin imkânı ve inşası sorunu ele alınacaktır.

1. Kültür ve Felsefe Dili Olarak Türkçe

Felsefe; matematik ve fizik gibi sayı, simge ve formüllerle yapılmaz; edebiyat gibi belirli bir ulusun dilinde ve belirli bir kişinin yaratıcılığında varlık kazanır. Bu nedenle Grek felsefesinden, Arap, Alman, Fransız ve İngiliz felsefelerinden söz edilir. Yine aynı şekilde matematikteki ve fizikteki formüller, simgeler ve sayılar gibi isimsiz ve öznesiz olmadığı için sahip olduğu bakış açısı ve dünya görüşü ile bir "personalite" (şahsilik) içinde görünür; belirli bir ulusun dili ve belirli bir kişinin bakış açısıyla konuşur, belirli bir kişinin yaratıcılığına ihtiyaç duyar. Bu nedenle filozofların, Platon'un, Descartes'ın, Kant'ın felsefelerinden söz edilir. Bu niteliği onu, doğadaki bir tabiat kanunu gibi keşfedilmeyi bekleyen bir gerçeklik olarak değil, bir yetenek ve yaratıcılık ürünü

¹ Ülken'in bir eseri *Türk Tefekkürü Tarihi*, bir diğeri ise *Türk Feylesofları* başlığını taşır. *Türk Tefekkürü Tarihi* (2007)'inde, "felsefe" yerine felsefeyi de kapsayacak şekilde "tefekkür" kavramını koyar ve bunun daha uygun bir ifade olduğunu söyler. Diğer bir önemli eseri de *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1992)'dir. Ona göre bizim Batılı anlamda bir felsefe geleneğimiz yoktur, ancak kendi sosyal ve kültürel yaşantımıza uygun bir "tefekkür" ve "düşünce" geleneğimiz vardır (2007, s. 1, 9). *Türk Tefekkürü Tarihi*'nde "Payen Türk Tefekkürü", "İslami Türk Tefekkürü", "Modern Türk Tefekkürü" ana başlıkları altında kozmogoniden, mitolojiden başlamak suretiyle, konunun teorik çerçevesini belirleyerek kapsayıcı ve öncü bir çalışma yapar. *Türk Feylesofları I* (1935) isimli eserinde ise kültür tarihinde öne çıkmış belirli isimleri, eserleri ve görüşleri ile birlikte ele alıp inceler. Bunlar arasında Farabî, İbn Sina, Şehabettin Sühreverdî, Kınalızâde Ali, Lütfü Paşa, Koca Sekban Baş, Mehmed Nahîfî Efendi, Mustafa Paşa, Mevlâna, Bedrettin Simavî, Eşref Rumî, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Bursalı İsmail Hakkı gibi isimler yer alır.

olarak ele almayı gerekli kılar. Buna göre her felsefe öncelikle filozofuna ait bir felsefedir; filozofunun bakış açısını taşır, varlığı ve hakikati onun gözünden görür, onun gözünden seyreder. Filozof, bir ulusal dilin ifade imkânı içinde yaratıcılık gösterir, bir ulusal dilin ifade imkânı ile varlığa (nesnelere, şeylere, hayatın ve dünyanın yapısına) dokunmaya çalışır. Bu dokunuş esnasında kendine özgü bir tutum sergiler: şu ya da bu kişi diye değil “insan” diye bir soru sorar, şu ya da bu kişinin aşkı diye değil “sevgi” diye bir kavramı analiz eder, o kitaptaki bu kitaptaki bilgi olarak değil “bilgi” diye bir mesele ortaya koyar. Bu şekilde kelimeleri, tek tek bireylerin kendilerini kapsayacak şekilde kavramsallaştırır, bir düşünce yapısı oluşturur. Bu, her bir filozofun bir ulusal dilde gösterdiği çabadır ve bu çabasıyla tekiler dünyasından elini çekmiş, dünyayı kavramlara dönüştürmüş görünür. İşte bu ulusal, personel dil, kavramsal yapısıyla herkes için bir anlam sorgusu olarak evrensel bir nitelik kazanır. Felsefe bu ulusal dil ve kültür üzerinden “ulusal felsefe”, personel yönüyle de belirli bir filozofun felsefesi ve eseri olmaya başlar.

Bir bilim ve felsefe dili olarak Türkçe konusundaki tartışmalar uzun zamandan beri sürüp gitmektedir. Konuya dâhil olanlar sadece dildiler ve felsefeciler değildir; eğitimciler, sosyologlar, tarihçiler, kültür ve bilim adamları, hatta politikacılar bile konuya ilişkin konuşma gereği hissetmişler, felsefe dili olarak Türkçe üzerinde bir dikkat oluşturmuşlardır. Bu normal bir ilgi olarak görülebilir; zira ulusal felsefe, ulusal dilde varlık kazanan, ama aynı zamanda evrensel niteliği olan bir felsefedir. Alman felsefesi Almanca, Fransız felsefesi Fransızca, İngiliz felsefesi İngilizce, Rus felsefesi Rusça yazılan eserlerle başlar. Bu çerçevede Türkçe yazılan felsefi nitelikteki eserler de bir Türk felsefesinin imkânını oluşturur. Bu, konuya ilişkin açık ve temel bir önermedir.

Türkçe felsefe kültürü, köken olarak İslam öncesi dönem (Ülken, bu dönemi “payen dönem” olarak adlandırır), klasik dönem ve modern dönem olmak üzere başlıca üç evrede incelenebilir. İslam öncesi dönem *Orhun Yazıtları* ile başlar ve *Uygur Metinleri* ile sürecini tamamlar. Klasik dönem, Türklerin Müslüman olmaları ile başlar ve 1700’lü yıllara kadar gelir. Modern dönem ise 1700’lü yıllarla birlikte başlar ve günümüze kadar gelir. Bu üç dönemden ilkinde, başlıca iki eğilim: *Orhun Yazıtları*’nda olduğu gibi, döneme ilişkin realist ve natüralist bir dünya algısı; *Altun Yaruk* ve *İrk Bitig*’de görüldüğü üzere iç gerçeklik temelinde idealist-mistik bir eğilim kendini gösterir. İslamiyet’in kabulü ile birlikte başlayan klasik dönemde, farklı evreler vardır. *Divanü Lûgati’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’de ifade bulduğu üzere, Arapça ve Farsçanın yanında bilinçli bir tercihle Türkçenin de bir yazı ve kültür dili olarak ortaya çıktığı görülür (Taşdelen, 2019, s. 6 – 2020, s. 151-172). Türkçenin temel klasiklerinin telif edildiği bu dönemde Yusuf Has Hâcib, Kaşgarlı Mahmud, Ahmet Yüknekî, Ahmet Yesevî gibi bilginler, şairler Türkçeyi bir düşünce, kültür ve medeniyet dili hâline getirecek şekilde eserler vermişlerdir.

Yüzyıllar içinde Türkçenin farklı bölgelerde ve farklı yönetim biçimleri altında, Çin’den Ortadoğu’ya, Kafkaslardan Avrupa içlerine kadar geniş bir alanda farklı kullanım biçimleri ortaya çıkmıştır. Yazı dili olması konusunda Karahanlılar döneminde görülen verimlilik, Selçuklu ve Osmanlı döneminde aynı şekilde

yükselişini sürdürememiştir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi söz konusu dönemde şiir dili olarak Farsçanın, medrese dili olarak da Arapçanın benimsenmiş, Türkçenin kültür dili olarak dar bir alanda kalmış olmasıdır. Bu dönemde esas olarak Orta Asya'dan, Türkistan'dan yayılan tasavvuf düşüncesi, ahlaki olgunlaşma, eğitim ve yönetim konularında merkezileşen düşünce yapısı içinde tasavvufi derinliği olan şahsiyetler yetişmiş, bunun yanında Türkçe halkın dili olarak kalmış; "derviş", "baba", "dede", "abdal" olarak anılan kişiler tarafından bir hikmet geleneği oluşturacak şekilde halk şiirinde kendini yaşatmıştır. Yunus Emre'de, Âşık Paşa'da, Eşrefioğlu'nda, Karacaoğlan'da, Pir Sultan Abdal'da, köy ve mezralara kadar birçok coğrafyada, yüzlerce binlerce halk ozanında sevginin, erdemin, ahlakın, mertliğin, içsel arılığın dili ve şiiri olarak kendisine bir ifade alanı bulmuştur. Öte yandan divan edebiyatında Hoca Dehhanî ile birlikte kendine özgü şiir estetiği, dilsel, imgesel, metaforik yapısı içinde Türkçe şiir söyleme geleneği başlamış, bu alanda Fuzulî, Bakî, Nedim ve Şeyh Galib gibi zirve isimler yetişmiştir. Bununla birlikte Türkçenin bir bilim ve felsefe dili olarak gelişmesi konusunda Kınalızâde Ali ve Taşköprülüzâde gibi bazı isimlerin dışında uzun bir suskunluk dönemi yaşanmıştır.

1700'lü yıllarla birlikte gittikçe hızını artıran bir şekilde "modern dönem" oluşmaya başlamış, 1800'lü yıllarla birlikte daha çok Batılılaşma ve reform konuşulur olmuştur. Kâtip Çelebi, coğrafya ve astronomi başta olmak üzere yazdığı eserleriyle klasik dönem ve modern dönem arasındaki eklem noktası gibidir. Yeni bir yaşama, düşünme ve algılama biçimi, yeni bir dünya ve insan tasavvuru olarak modern Batı kültürüyle temasın belirleyici olduğu bu dönem, biçim ve içerik olarak klasik dönemden oldukça farklıdır. Klasik dönemde belirleyici unsur din iken modern dönemde Batı kültürü olmuştur. Ülken (1992, s. 19), bu konuda şu değerlendirmeyi yapar: İslami dönemle nasıl ki *paien* inanç ve düşünce karşısında yeni bir duyuş ve düşünüş tarzı başlamışsa, modern dönemde de Batı ile temaslara benzer bir gelişme yaşanmış, böyle bir dönüşüm imkânı ortaya çıkmıştır. Modern dönem, modern bilim ve felsefenin Osmanlı kültürüne giriş yaptığı, Batılılaşma sorunu diye bir sorunun ortaya çıktığı, modernleşme hareketinin Osmanlı kültürünü ve zihnini derinden etkilediği bir dönem olmuştur. Bu bağlamda 1700'lü yılların ortalarına doğru felsefe çevirileri kendini göstermiş, ilk çeviriler Rum mütercimler tarafından Grek felsefesinden, daha sonra Rousseau, Montesquie, Volter gibi aydınlanma filozoflarından yapılmıştır. Bu şekilde edebiyat, eğitim, felsefe ve bilim alanında giderek hızını artıran bir çeviri hareketi başlamıştır (Koç, 2009, s. 103-120).

Bu arada Osmanlı Türkçesinin "bileşik" ve "sentetik" yapısı giderek kendisini bir sorun olarak hissettirmiş, beraberinde "bir yazı dili (edebiyat, bilim ve felsefe dili) nasıl olmalı?" sorusu ortaya çıkmıştır. İmparatorluk, yaşanan toprak kayıpları ile çok kültürlü ve çok uluslu kimliğini yavaş yavaş kaybedip ulus devlet olma sürecine girdiğinde dildeki sentetik yapı daha çok dikkat çekmiş; Şinasi ile birlikte "dil sadeleşme" aydınların temel sorunlarından biri hâline gelmiştir. Sadeleşme kültür ve edebiyat yanında sosyal hayatta ve resmî yazışmalarda da kendini göstermiştir. Bilim ve felsefe terimlerinin oluşturulması amacıyla teşekkül ettirilen kurullar, konuya ilişkin farklı görüşleri ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. *Tercüme Odası* (1821),

Encümen-i Daniş (1851), *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye* (1861-1867), *Tercüme Cemiyeti* (1865), *Istılâhât-ı İlmiyye Encümeni* (1913) bu kurullardan bazılarıdır.

İsmail Kara (2016, s. 23-30), modern felsefe ve bilim terimleri probleminin ortaya çıkışını Osmanlı ve İslam dünyasındaki modernleşme çalışmalarına bağlar; bu kapsamda eğitim, felsefe ve din ilişkileri gibi konular üzerinde durur. Modern okulların açılması, ders kitap ve programlarının hazırlanması; mektep ve medrese, din ve bilim tartışmaları, değişen insan, devlet ve toplum anlayışları, aynı şekilde Osmanlı aydınının Batılı anlamda felsefi konulara ilgisi, Türkçede bir felsefe dili arayışını hızlandırmıştır. 1900 yılında Dârülfünun’un dördüncü defa açılıp eğitim-öğretime başlamasıyla birlikte özellikle müfredata eklenen “felsefe takımı” [felsefe grubu] dersleri, Fransızca kavram ve terimlere Türkçe karşılıklar bulunması hususu ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Uçman’ın belirttiği gibi, Rıza Tevfik’in 1896 yılından başlayarak çeşitli makalelerinde kullandığı Fransızca terimlerin parantez içinde Türkçe karşılıklarını da göstermesi, Bahâ Tevfik’in *Felsefe Mecmuası*’nda *Felsefe Kamusu* adı altında doğrudan doğruya felsefe terimleri için bazı karşılıklar bulup teklif etmesi ve Abdullah Cevdet’in terimler konusunda *İctihad* dergisinde yaptığı bir anket bu yoldaki çabaların ifadesi olarak görülebilir (2019, s. 207).

Baha Tevfik, arkadaşlarıyla birlikte kurucusu olduğu *Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütübhânesi* bağlamında yaptığı çalışmalarla ilk defa felsefe duygusu uyandırdıklarından ve Türkçede bir felsefe dilini tesis etme yoluna girdiklerinden iftiharla söz eder:

“Temmuz 326 [1910] tarihinde te’sis etmiş olduğumuz *Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütübhânesi* târih-i te’sisinden i’tibaren bir ve nihâyet birçok sene zarfında on bir adet mühim kitâb neşrine muvaffak olmuş ve pek büyük bir rağbetle karşılanmıştı. Memleketimizde ilk def’a felsefe duygusunu uyandıran ve ilk def’a âsâr-ı felsefiyye neşr eden bu kütübhane, Osmanlı şebab-ı münevverinin [aydın gençlerinin] müsta’ıd-i terakki [gelişmeye hazır] dimağlarını mütâlâ’ât-ı ciddiyye-i felsefiyye [ciddi felsefe mütalaaları] ile beslenmiş ve en küçük âilelerden en büyük salonlara, tedrîsât-ı husûsiyyeden [özel öğretimden], mekâtib-i resmîyye [resmî okullar] programlarına kadar bu mühim mebâhis-i idhale [söze dâhil edilen konulara] muvaffak olmuştur. Bundan üç sene evvel bu memlekette felsefe mevcut değildi, hatta felsefeden bahsedebilmek için lazım gelen lisân yoktu. Biz bu lisânı –birçok noksânlarıyla berâber- te’sis etmiş olmakla iftihar ederiz. Bugün birçok muhterem muharrirlerimiz tarafından isti’mal olunan [kullanılan] istılâhât-ı felsefiyyenin yüzde sekseni bize âididir” (2016, s. 33).

Felsefe Mecmûası’nda *Felsefe Kâmûsu* başlığı altında analizi ve açıklaması yapılan 120 civarında felsefi kavram yanında Mehmed Necib tarafından Osmanlı Türkçesinin farklı dilbilimsel konuları (gramer, semantik, etimoloji gibi) çerçevesinde ele alındığı “Felsefe-i Lisân” başlıklı seri yazılar da yayımlanmıştır (5. 8. ve 9. sayılar). Baha Tevfik’in yukarıdaki ifadeleri, biraz “abartılı” gibi görünse de (Utku, 2011, s. 401), *Felsefe Mecmûası*, Türkçenin bir felsefe dili olarak inşası konusunda önemli bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu bağlamda *Felsefe Kâmûsu*, “oldukça özet ve yarım kalmış olmasına rağmen ilk örnek olması bakımından önemlidir” (Odabaşı, 2016, s. 22). Ülken, bu örnek çalışmayla ortaya çıkan kültürel dönüşümü şu şekilde dile getirir:

“Bu kamus da Seyit Şerif Cürcânî’nin *Tarifât*, Ebu’l-Baka’nın *Külliyat* gibi eserlerinin kopyası veya taklidi şeklinde meydana getirilmiş olan Taşköprülüzâde’nin *Mevzuat ül-Ulûm*’u tarzındaki eserlere son vermesi bakımından dikkate değer. Gerçi daha önce Batı tipinde ansiklopedi vücuda getirme teşebbüsü olmuştu. Bunun ilk örneğini Ali Suavi *Kamus-el-Ulûm ve’l-Maarif*’de verdi. Ondan sonra Bustanî Efendi ansiklopedi yapmaya çalıştı ve buna *Dairet-ül-Maarif* dedi. Emrullah Efendi bu kelimeyi düzelterek yalnız ilk cildini yayınladığı esere *Muhit-ül-Maarif* adını verdi. Fakat bu eserler bütün insan bilgilerini içine almak iddiasındaydılar. Hâlbuki şark tipinde vücuda getirilmiş olan *Tarifât*’a karşılık, şimdi garp tipinde bir felsefe sözlüğüne ihtiyaç vardı. İşte bu ihtiyacı ilk defa Baha Tevfik duydu ve *Felsefe Kamusu*’nu bu maksatla yazmaya başladı. Oldukça özetlenmiş olan bu sözlük tamamlanamadı, fakat ilk örnek olmak değerini daima saklayacaktır” (1992, s. 245).

1913 yılında yayımlanan *Felsefe Mecmûası*’yla aynı yıl içinde Rıza Tevfik, Ziya Gökalp ve Babanzâde Ahmet Naim’in de içinde bulunduğu, Maarif Nezâreti tarafından devrin tanınmış şahsiyetlerinden oluşan *İstılâhât-ı İlmiyye Encümeni* adıyla ilmî bir cemiyet kurulmasına karar verilmiştir. Türkçede bilimsel ve felsefi terminolojinin oluşması açısından önemli bir görev üstlenen bu *Encümen*’in talimatnamesinde geçen çalışma grupları, Felsefe, riyaziyât ve fizik, tarih ve coğrafya, ulûm-ı tabiiye, ulûm-ı tıbbiye, hukuk ve siyasiyât, lisanîyât, ulûm-ı harbiye, ulûm-ı bahriye, edebiyat, sanayi’-i nefise, mûsikî, ziraat, mühendislik, teknoloji, makine mühendisliği, sanayi’i şekliindedir (Kara, 2016, s. 52). *Encümen* üyelerinden Rıza Tevfik, *Encümen*’nin amacını, “Elsine-i müterakkiyyede cârî ve müsta’mel olan birçok ta’bîrât-ı ilmiyye ve kelimât-ı ıstılâhiyyenin kendi lisânımızda mukâbillerini bulup ta’yin etmek ve binaenaleyh mazbut ve müdevven bir kâmûs-ı ıstılâhât vücuda getirmektir” [Gelişmiş dillerde geçerli ve eskimiş birçok ilmî tabir ve terimlerin kendi lisânımızda karşılıklarını bulmak, bu şekilde kayıt altına alınmış ve tanzim edilmiş bir terimler kamusu vücuda getirmektir] şeklinde dile getirmiştir (1330, s. 3).

İstılâhât-ı İlmiyye Encümeni kurulduktan yaklaşık bir yıl sonra I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ve üyeleri arasındaki, özellikle ıstılahların hangi dilden alınacağı konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle dağıldıktan sonra, Rıza Tevfik, söz konusu *Encümen*’in yaptığı çalışmaların verimini de yansıtabilecek şekilde *Mufasssal Kâmûs-ı Felsefe*’sini yayımlamış, girişteki “İzahat”ta, yüzlerce yıldan beri felsefe ve ilimleri ihmal etmemiz nedeniyle Türkçenin edebiyat dili olarak gelişirken felsefe ve bilim dili olarak geri kaldığını ifade etmiş, Batı dillerindeki terim ve kavramlara, Türkçenin bilim ve felsefe dili olması konusundaki tecrübesinin yeterli olmaması nedeniyle Arapçadan karşılık aranması gerektiğini söylemiştir:

“Bir millet melekâtının hangi kısmını ziyade istimal ederse [daha çok kullanırsa] o kabiliyetini ikmâl e sa’yî etmiş [tamamlamaya çalışmış] olur. Tabîîdir ki lisanı dâhi o cihetle imal edilir, ona göre yoğrulur ve o şekil üzere arz-ı kemâl eder. Bizde de öyle olmuş!... Lisân-ı edebî, hayli mükemmel bir mertebeye gelmiş olduğu hâlde lisân-ı ilmî ve felsefîmiz Sultan Süleymân-ı Kânûnî devrine nispetle fakir, hem de pek fakirdir. Hâlbuki parlak ve sürekli bir medeniyet-i fikriye vücuda getirmiş olan Araplar evvela ıstılâhât-ı felsefiye ve ilmiyesiyle câlib-i nazar [dikkat çekici]’dir. Tabîîdir ki biz o

hazine-i medeniyetden ıstılahat alacağız. [...] Bu ihtiyacımızı tatmin edebilecek yegâne lisân da odur” (1330, s. 8, 18).

Bilim ve felsefe dili olarak Türkçe konusunda görüş öne sürmüş olan düşünürlerden biri de *Istılahât-ı İlmiye Encümeni* üyelerinden Ziya Gökalp'tir. Onda, kendi düşünce gelişimi içinde iki farklı evreye ayrılabilen bir “felsefe dili” anlayışı görülür. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* isimli eserindeki görüşüne göre, felsefe dili “ümmetin vahdetini” sağlayacak şekilde, kültürün kutsal kitabından oluşturulmalıdır.

“Bu ıstılahlar her lisanda başka cezirelerden teşkil olunursa matlup olunan vahdet hâsıl olmayacağı için lisanın ümmetçiliği eksik kalır. Bundan dolayıdır ki diğer İslam lisanlarının kabul etmiş olduğu ya da kabul edebileceği tabirleri arayıp bulmak suretiyle ıstılah vaz'etmemiz lazım gelir. Bu maksadı temin için İslâm ümmetine bağlı her lisanda ıstılah vaz'ıyla meşgul cemiyetler teşekkül etmeli, bu cemiyetler muayyen zamanlarda ıstılah kongreleri suretinde toplanmalıdır” (Gökalp, 1976, s. 16-17).

Gökalp, sözü edilen eserinde, daha sonra *Türkçülüğün Esasları*'nda biraz daha geliştireceği şekilde şunları söyler: “Mümkünse bütün ıstılahları da Türkçe kelimelerden yapmak daha iyidir. Fakat mümkün olmadığı takdirde, ıstılahlarımızın Fransızca ya da Rusça olacağına Arapça ve Acemce olması daha hayırlıdır. Herhâlde bütün Müslümanlar arasında olmasa bile bütün Türkler arasında –lûgatler gibi- ıstılahların da müşterek olması, yani bütün Türklerin müşterek bir edebiyat ve ilim lisanına malik olması elzemdir. O hâlde, lisanımızı Türkçeleştirirken tedricen bütün soydaşlarımızın anlayacağı umumî bir Türkçeye doğru gitmek lâzım geldiğini de unutmamalıyız.” Gökalp, daha sonra bu görüşünü biraz değiştirerek felsefe dilinin Türkçe kelimelerden oluşturulması gerektiğinden, bunun mümkün olmadığı durumlarda medeniyet dillerinden yararlanılabileceğinden söz eder (1976, s. 16; 2008, s. 120).

2. Hilmi Ziya Ülken'de Türkçenin Bir Felsefe Dili Olarak İnşası

Ülken, çeşitli zamanlarda yazdığı makale ve denemelerde, Tanzimat'tan itibaren yaşanan dil tartışmalarını, özellikle felsefi ve edebî planda ele almaya, Türkçenin felsefe dili olma konusunda geçirdiği evrimi analiz etmeye çalışır. Özellikle yukarıda sözü edilen *Felsefe Tercümeleri Dergisi*'nde yer alan iki yazısında Türkçenin bir felsefe dili olması konusundaki potansiyelini, tarihçesini, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren sadeleşme yönünde geçirdiği evrimi, Cumhuriyet'le birlikte ortaya çıkan uygulamaları ele alır. “Önsöz”de dil tasnifleri üzerinde durur ve felsefe dilini bir “inşa-dil” olarak niteler. İkinci yazısı olan “Türk Felsefe Dilinin Gelişmesi”nde ise Türkçenin bir felsefe dili olarak tarihçesi yanında özellikle Meşrutiyet döneminden itibaren ortaya çıkan sadeleştirme girişimlerinden, bu arada yukarıda kısaca sözü edilen muhafazakâr, tasfiyeci, uzlaşmacı yaklaşımlardan söz eder.

2.1. İnşa-dil: Türkçenin bir felsefe dili olarak inşası sorunu bağlamında sorulabilecek sorular şunlardır: İnşa-dil nedir? Felsefe dili, dilin doğal gelişimi içinde mi ortaya çıkar, yoksa filozoflar ve bilim adamları tarafından mı oluşturulur? Felsefe dili nasıl bir dildir? Türkçe felsefi yeterliği olan bir dil midir, felsefi düşüncenin oluşumuna ve ifadesine imkân tanıyan bir yapıda mıdır? Türkçenin bir felsefe dili

olarak ortaya çıkması ve olgunlaşması konusundaki engelleri nelerdir? Bu engellerden kurtulmak için neler yapılabilir, nasıl bir yol izlenebilir?

“Türk dilini kendi yapısı içinde bir düşünce dili hâline getirmek için çoktandır bir savaşa girmiş bulunuyoruz. Edebiyatçılar bu işe elli yıl önce başlamış, birçok tepkiler ve isteksizliklerle karşılaştıkları hâlde, yine de esaslı adımlar atmışlardır. Fakat ilim ve felsefe dili ona göre oldukça geri kaldı. Yakın zamanlara kadar yeni bir şiir veya hikâyenin ifadesiyle herhangi bir ilim veya felsefe yazısı arasında göze batacak kadar büyük bir fark vardı. İlim ve felsefe dili yalnız uzmanlarına mahsus sayılıyor ve asla sadeleşmeyeceği ileri sürülüyordu. Bugün artık düşüncelerimiz böyle garip bir tezi benimsemekten uzak bulunuyor; aralarındaki fark olsa olsa sadeleşmenin hızında, ileri sürülen bazı kelimelerin beğenilip beğenilmemesindedir” (Ülken, 1947a, s. 1).

Ülken’in söz konusu yazılarında “tekâmülcü” ve “inşacı” olmak üzere iki yaklaşımdan söz ettiği görülebilir. Tekâmülcü yaklaşım, felsefe, edebiyat ve kültür dilinin, dilin doğal gelişimi içinde ortaya çıkacağı, inşacı yaklaşım ise bu dillerin, özellikle de felsefe dilinin gündelik konuşma dilinin dışında ve ondan farklı olarak “inşa edilen” bir dil olduğu anlayışına dayanır. Tekâmülcü yaklaşımı benimseyenlere göre, tekâmül tabii bir kanundur, insan iradesinin işe karışmasına gerek kalmadan her şey kendiliğinden daha iyiye doğru gidecektir. Buna göre Türk dili yüzyıldan beri tabii tekâmülünü yapmakta ve zaten sadeleşmektedir; onu dışardan bir etkiyle zorlamaya lüzum yoktur. Ülken’e (1947b, s. 140-142; 1947a, s. 2) göre ise dilin, hele hele düşünce ve felsefe dilinin esası şuur ve iradedir. Felsefe dili, doğal süreçle ulaşılan bir dil değil, mitoslardan dine, dinden edebiyata, edebiyattan halk kültürüne, bilime doğru evrilen bir süreç içinde eğitimciler, ahlakçılar, edebiyatçılar, filozoflar tarafından yapılan, geliştirilen, aklın ve bilincin ışığında inşa edilen “iradi” ve “sentetik” bir üründür. Dilin kendisi binlerce yılın birikim ve deneyimini özümseyerek doğal bir süreç içinde gelişimini sürdürür. Bu doğal yapıdan bir düşünce ve felsefe dili üretmek, dili bilinçli ve iradi olarak inşa etmek anlamında, doğal dilden bir felsefe dili kurmak anlamına gelecektir. Buna göre, Türkçedeki inşa-dil de Türk ve İslam, Doğu ve Batı kültürlerini özümseyecek şekilde eklektik bir yapıda olacaktır.

İlginç olan, Ülken’nin bu dilin iki kuşak içinde gelişip ortaya çıkabileceğine dair iyimser bir görüşe ve umuda sahip olmasıdır. O, bu iyimserliği bazı tarihsel olgulara, özellikle de Alman felsefesine dayandırır: “*Kant’tan bir nesil önce Almanca düşünce dili değildi. Düşünürlerin, yazarların sürekli gayretleri işi halletti*” der. Ona göre edebiyatta ve bilimde kısa sürede gerçekleşen “dilsel yenilenmeler” de felsefe dili için iyi bir örnek oluşturabilir. Nitekim “*Edebiyat elli yıl, matematik daha kısa bir süre içinde Arapça olan terimsel yapısını Türkçeye dönüştürebilmiştir*” der (1947a, s. 1-3).

2.2. Tercümenin rolü: Burada şöyle bir soru sorulabilir: Türkçenin bir felsefe dili olarak inşası nasıl mümkün olacaktır? Ülken, eğitim öğretim faaliyetleri yanında genel anlamda felsefenin çeşitli sorunları, özel anlamda Türk-İslam tefekkür tarihi üzerine yazdığı eserlerle geniş ve etkili bir çalışma biçimi ortaya koymuştur. Çeşitli filozoflardan yaptığı çeviri faaliyetlerini de bu yoğun ve zengin çabaya eklemek gerekir. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* başlıklı eserinde, çeviri çalışmaları ile

Arapçanın bir kabile dilinden nasıl olup da bir bilim, felsefe ve medeniyet diline evrildiğini örnekler.

Kültürel uyanış, çeviri ile başlar. İnşa-dilin ilk ve en önemli aşamasını tercüme faaliyetleri oluşturur. Çeviri, felsefe dilinin yaratıcılık sürecine evrilmesinde, Fuat Sezgin'in (2008) kategorik yaklaşımı ile "alma" (*resepsiyon*) aşamasına karşılık gelir. Felsefe dilinin oluşması ve olgunlaşması ise o dilde felsefe eğitiminin yapılması (*assimilation* evresi) ve yaratıcılık gösterilmesi (*creation* evresi) ile gerçekleşir. "Bu dil, felsefi bir dildir" demek, bu dilde felsefe yapılmış ve yapılmaktadır" demektir. Nerede kültürel bir uyanış hamlesi söz konusu olsa, orada kültürü diğer kültürlerle, dili diğer dillere açacak hümanist bir yaklaşım söz konusudur. Kendi içine kapanmış, diğer kültürlerle etkileşimini sınırlamış bir toplum, gelişmesini de sınırlamış olur. "Ülken, Cumhuriyet döneminde girişilen çabaların, özellikle de, Yunan ve Batı felsefe klasiklerinin tercüme edilmesine başlanmasını Türk hümanizmasının yaratılması açısından çok olumlu görmüş ve bu girişimler karşısında heyecan duymuştur. Kendisi de çalışmalarıyla bu tercüme faaliyetleri içerisinde yer almıştır" (Vural, 2011, s. 526). Bu çerçevede Aristoteles'ten *Metafizik*, Jean-Jaques Rousseau'dan *Emil* ve Spinoza'dan *Etica*, Gaston Bachelard'dan *Yeni İlmî Zihniyet* (1934), Moritz Schlick'ten *İlim ve Felsefe*, Emile Boutroux'tan *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Hakkında* adlı eserleri tercüme etmiştir.

Çeviri, hedef ve kaynak dili, bir metin üzerinde buluşturmak suretiyle iki dil arasında bir etkileşim oluşturur, bir "denkleştirme" arayışı içine girer, hedef dilin kaynak dile göre ayarını yapar. Felsefe dilinin oluşması yaratıcı bir seviyenin ifadesidir. Bu süreç resepsiyon aşamasıyla birlikte başlar, özümsemeden geçerek yaratıcı evreye ulaşır. Bu çaba, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*'nde geçtiği üzere, Grek felsefesinden Arapçaya, Çin ve Hint kaynaklarından Uygur Türkçesine, Arapçadan Latinceye yapılan çevirilerle örneklenir. Tarihteki yaratıcı uygarlık hamleleri çeviri ile başlamıştır. Ülken, bu durumu "hazırlık", Fuat Sezgin ise "alma" (*reception*) evresi olarak niteler. "Eski Yunanlılar, Uygurlar, İslam milletleri, Rönesans milletleri, Alman Romantizmi eğer yeni bir şey yarattılar ve medeniyetin sürekli açılışına katıldılarsa, bu ancak onlara hazırlık olarak yaptıkları çok zengin tercüme faaliyetlerinden ve bu yabancı tesirlerin aşısıyla karşılaşan derin ve içten gelme aksülamellerden ileri gelmiştir" (Ülken, 2020, s. 6).

Ülken'in çeviri faaliyetleri için "aşı" ifadesinin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Buna göre bir kültür daha yüksek bir kültürle aşılır, bir düşünme biçimi daha ileri bir düşünme biçimi ile geliştirilir, bir kültür dili daha gelişmiş bir kültür diliyle denkleştirilir. Çeviri evresi kültürün yeterlilik kazanma ve yeniden biçimlenme evresidir. Bir dilin ifade imkânları içinde, kaynak dildeki zenginliği karşılamak için, hedef dilin kelime türetme imkânlarının kullanılması ya da mevcut kelimelere bu yönde bir derinlik kazandırılması önemlidir. Ülken, çeviri faaliyetinin felsefe kavramları için hedef dilde karşılık oluşturmaya zorlayan yapısı hakkında bizzat bu zorluğu yaşamış birisi olarak şunu söyler:

"Kendimiz yazdığımız vakit birçok kavramlardan kaçınıbiliyor ve birçok düşünceleri başka türlü ifade edebiliyoruz. Fakat tercüme ettiğimiz vakit

büyük filozofların yazılarına uymak zorunda olduğumuz için, kavramların bütün incelikleri ve nüansları bize kendilerini ister istemez kabul ettiriyor. İşte bu yüzden ki, bu tarzda tercüme örneklerinin felsefe dilinin kurulmasında büyük yardımı olacağını umuyoruz" (1947a, s. 4).

2.3. Telif meselesi: Felsefi dilin oluşumunda tercümenin rolü yanında, dilin, bizzat kendi imkânları içinde, bu imkânları araştırarak, kullanacak ve geliştirecek şekilde telif eserlere dönüştürülebilmesi önemlidir. Felsefi yaratıcılık, çeviri ve özümseme, kendine mâl etme (temellük) etkinliğinde, eldeki bilginin eğitim ve öğretimini de içerecek şekilde en ileri düzeyde yeni çalışma ve eserlerin üretiminde kendini gösterir. Çeviri, "alma", eğitim-öğretim "özümseme", telif ise "yaratıcılık" evrelerine karşılık gelir. Düşüncenin, yaratıcılık aşamasına ulaşabilmesi için daha önceden alma ve özümseme evrelerinden geçmiş olması gerekir. Resepsiyon olmadan özümseme, özümseme olmadan yaratıcılık gerçekleşmez. Yaratıcılık evresi, kendisinden önceki her bir aşamayı içerir.

Ülken, yazmış olduğu özgün eserleriyle Türkçede felsefe dilinin oluşumuna, bütün bu evreleri kapsayacak şekilde aktif olarak katkı sağlamış, felsefenin pek çok alanında güncelliği ve özgünlüğü olan eseler vermiştir. Bu eserlerde sadece belirli bilgileri nakletmemiş, kendine özgü bir yaklaşım ortaya koymayı da denemiştir. Bilgileri nakletmesiyle bir eğitimci, bilgilere yeni bir form kazandırmasıyla da bir düşünür ve filozoftur. Kaynaklara ulaşma, anlama ve yorumlama, felsefenin en önemli adımını oluşturur. Geniş dil bilgisi, Doğu ve Batı kaynaklarından yararlanmasını mümkün kılmıştır. Bir yandan aldığı Osmanlı-İslam kültürü ile Arapça üzerinden Doğu kaynakları, Batı dillerine olan hâkimiyetiyle de Batı kaynakları ile bağlantı kurabilmiştir.

2.4. Tarama yöntemi: İnşa-dilin temel dinamiklerinden olan çeviriyi yaparken, hedef dili kaynak dille denkleştirecek kelime ve kavram üretimi gerekir. Bu çaba esnasında başvurulacak kaynaklardan biri, dilin kendi imkânları içindeki söz varlıklarıdır. Ülken (1953, s. 38), konu ile ilgili olarak "dil araştırmalarına rehber olması bakımından" yazdığı "Dil ve Cemiyet" isimli makalesinde, Türk dilinin potansiyelinin ve gerçek söyleyiş imkânlarının araştırılması bakımından başvurulacak yöntemler kapsamında "tarama yöntemi"ni önerir. Kültür tarihi içinde ortaya çıkan metinlerin incelenmesi, potansiyeli ve imkânı olan kelimelerin seçilmesi ve ihya edilmesi, dilin kendi imkânlarının araştırılması kapsamında yer alacaktır. Bunun için *Dede Korkut Hikâyeleri* ve halk masalları da dâhil Yunus Emre, Âşık Paşa, Fuzulî, Pertev Paşa gibi zaman içinde öne çıkmış anonim ve şahsi kültüre ait eserlerin, on asır içinde dilde yaşanan değişimleri de verecek şekilde gözden geçirilmesinin önem arz ettiğinden söz eder.

Ülken'in önerdiği bu tür çalışmalar kısmen de olsa dilde sadeleşme, özleşme çabaları içinde gerçekleşmiş, *Divanü Lûgat-it Türk* başta olmak üzere Türk kültür tarihindeki metinlerden yararlanılmıştır. Ülken, bu sorgulama ve arayışları ile bir inşa-dilin oluşmasına yönelik dilin öz potansiyelini harekete geçirmek istemiştir.

2.5. Dil işçiliği: Dil, bir defada olup bitmiş bir şey değildir, tarih içinde bir oluşum ve gelişim süreci vardır. Felsefe dili de bir "inşa-dil" olarak bu canlı yapı içinden

bilinçli ve iradi olarak yapılır. Ülken, bunu “sentetik-dil” olarak niteler. “Sentetik” kelimesi “bileşimli” ve “yapay” gibi anlamlarıyla felsefe dilinin doğal değil, yapay bir dil olduğunu vurgular. Buna göre, Türkçe doğal dilin bilinçli bir şekilde işlenmesi ile inşa-dil hâline gelebilir. Bu dil, hem Arapça ve Farsçanın, hem Grekçe ve Latince gibi klasik dillerin, hem de Almanca, Fransızca ve İngilizce gibi çağdaş felsefe dillerinin birikimini özümseyecek ve yansıtacak nitelikte olmalıdır. Ülken (1947b, s. 138-139), felsefe dilinin sentetik bir dil olduğu görüşüyle ılımlı, sentezci, eklektik bir tavır sergiler. Ona göre orta yolun dili İstanbul Türkçesidir. Bu eklektik ve ılımlı yaklaşım, muhafazakâr ve tasfiyeci yaklaşımları uzlaştırma çabası olarak değerlendirilebileceği gibi, kültürün yeniden şekillenmesi aşamasında sağduyunun ifadesi anlamında bir aydın sorumluluğu olarak da görülebilir.

Türkçenin uğradığı en büyük talihsizlik, Selçuklu ve Osmanlı döneminde (edebiyat, felsefe, bilim ve kültür dili olma anlamında) medrese dili hâline gelememiş olmasıdır; eğer bu gerçekleşmiş olsaydı, Karahanlılar döneminde yakaladığı büyük felsefi, bilimsel ve filolojik sıçramayı bir kültür ve medeniyet dili olma yolunda sürdürebilirdi. Ülken, “Osmanlı medresesinde Türkçe bir düşünce dili olmadı” der. Medrese uleması tarafından ihmal edilen Türkçe, Cumhuriyetle birlikte bazı çevrelerce bir “çoban dili” nitelmesiyle küçümsenmişti. Bugün de zaman zaman kendini hissettiren bu yaklaşıma göre Türkçe bir bilim ve felsefe dili olma niteliğine sahip değildir. Fransızca, İngilizce veya başka bir dilde bu işler yapılmalıdır. Ülken’e göre, temelde her dil bir “çoban dili”dir. Dili işleyen, ona insan dünyasının, duygu ve düşüncelerin ayrıntılarını ve derinliğini kazandıran edebiyatçı ve felsefecilerin gayretleridir. *“Düşünce dilleri, hemen bütün medeniyetlerde gündelik ve kaba anlamları olan kelimelerin ilmi, felsefi kavramlarda kullanılarak, gitgide derinlik ve nüans kazanmalarından doğmuştur. Yunanca, Arapça ve Almanca bu tarzda felsefe dili hâlini almıştır”* (1947b, s. 139).

Ülken, dildeki yetersizliği bizzat dilin kendisinde değil, dili işleme ve geliştirme çabalarının eksikliğinde görür. Dil, ancak bir dil ustası olan edebiyatçıların, şairlerin, filozofların, aydınların, eğitimcilerin, bilim insanlarının elinde, onların çabaları ve çalışmaları ile zenginleşebilir, yeni anlam alanları kazanabilir. Hiçbir dil kendiliğinden edebiyat, felsefe ya da bilim dili olmamıştır.

“Latince birçok kelimenin karşılığının bulunması ve bazılarının oldukları gibi alınması suretile felsefe dili olmuştur. Yunancada ‘aissa’, alınan pay, bir bölünmede insanın geliri demek iken sonradan kaderin hükmü anlamına gelmiştir. ‘Nomos’ aslında ‘otlak’ demekken sonradan kanun anlamını almıştır. Yunancada ‘orthos’, Latince ‘rectum’, İngilizcede ‘right’, Fransızcada ‘droit’ aslında ‘doğru çizgi’ demekken, sonradan ‘hak ve adalet’ kavramlarını almıştır. Aslında bir silah çeşidi olan ‘kalon’ sonradan ‘güzel’ anlamına geldi. Aslında ‘mal’ demek olan ‘bonus’ sonradan ‘iyilik’ anlamını aldı. Arapçada ‘aruz’a ait bütün kelimeler çadır ve onunla ilgili eşyanın adlarından alınmıştır. Aslında ‘köstek’ demek olan ‘akıl’ ve inciye ipliğe dizmek demek olan ‘namz’ (tanzim) felsefede başka anlamlar almıştır. Bu ve buna benzer daha birçok misaller verebiliriz” (Ülken, 1947b, s. 140).

Buna göre dili işleyen, ona yeni anlam alanları kazandıran yaratıcı kişilikler, şairler, filozoflar ve bilimlerdir. Bir dilin felsefe dili olabilmesi için gündelik dilin üstüne

çıkması, pratik dilden soyutlanması, mantıksal ve rasyonel bir içerikle üst anlamlar ve nüanslar kazanması, bu şekilde yeniden inşa edilmesi önemlidir.

3. Bir Medeniyet Sorunu Olarak Dil

Bir bütün olarak bakıldığında Osmanlı'nın ve Cumhuriyet Türkiye'sinin, kendi başına "dil sorunu" diye değil, daha çok medeniyet sorunu diye bir meselesi vardır. Ülken'in üzerinde durduğu önemli hususlardan biri, felsefi dilin medeniyetle oluşan bir dil olduğu hususudur. Bir dilin felsefi içerik kazanıp yeterli terimsel ve kavramsal yapıda ortaya çıkabilmesi için bir medeniyet ortamıyla etkileşimde bulunması, kendisini ona, ondan gelecek etkilere açık tutması gerekir. Bu etki *payen* dönemde, *Orhun Yazıtları*'nda ve Uygur metinlerinde de geçtiği üzere Çin, klasik dönemde Arap ve Fars, modern dönemde ise Batı etkisi olarak görülür. Felsefe bir medeniyetten beslenir ve bir medeniyeti besler. Bu etkileşim oluşmadan dil ve tefekkür faaliyeti gerçekleşmez. Bu nedenle felsefe doğal olarak bir medeniyet çalışmasıdır. Her medeniyet bir felsefenin medeniyeti, her felsefe de bir medeniyetin felsefesidir. Bir felsefe dili inşa etmek, bir kültür tercihinde bulunmak, bir varlık, insan ve evren tasavvuruna sahip olmak anlamına gelir. Bu nedenle, özellikle son iki yüz yıldır, "ülkemizde felsefe dilinin gelişimi ve felsefe terimleri problemini Batılılaşma hareketlerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir" (Koç, 2011, s. 60).

1700'lü yıllarla birlikte başlayan, Tanzimat'la birlikte sosyal-politik bir ifadeye kavuşan Batılılaşma hareketi, bir kültür tercihidir. Tercih edilen kültür ve medeniyet bağlamında yeni bir düşünce dili ortaya çıkar. Bu dil artık doğal bir dil olmayacak, bir inşa-dil olacaktır. "*Akvam u ümemin mevcudiyet-i siyasiyye ve ma'nevîyyeleri başlıca lisanlarının derece-i intizam ve mükemmeliyetine tâbî'dir [Milletlerin siyasi ve manevi mevcudiyetleri başlıca lisanlarının intizam ve mükemmeliyet derecesine bağlıdır]*" diyen Şemseddin Sami'de (1969, s. 161)² bu üretim "lisân-ı kesbî", Ülken'de (1947a, s. 2) "inşa-dil" veya "sentetik dil" olarak geçer. Felsefe dilinin teşekkülü sadece dilin söz ve gramer yapısı ile değil, aynı zamanda kültür ve medeniyet tecrübesi ile de alakalıdır. Türkçe, etkileşimde olduğu medeniyet havzaları anlamında hem Doğu hem Batı kültürünün birikimine sahiptir; bu, onun felsefi yeterliğini oluşturan hususlardan biridir. Bütün bunlarla birlikte bu konudaki en önemli faktör, bireysel çaba ve yaratıcılıktır (Ülken, 1947a, s. 1-3). Ülken, Almancanın 100 yıl içinde bir çoban dilinden Kant'ı çıkarabilmiş olmasından övgüyle söz ederken, aslında dilin kendi ifade

² Şemseddin Sami söz konusu yazısında şöyle der: "Bir lisanın hüsn ve letafet ve mükemmeliyeti iki türlü olur. Biri tabii ve hulkî, diğeri kesbî ve sun'î. Birincisi Allah vergisidir. İkincisi bir lisanı söyleyenlerin cehd ve ikdâmlarına ve zevk-i selîmlerine mütevakıftır. Birincisi lisan, ikincisi edebiyattır" (1969, s. 161). "Şemseddin Sami'nin bu tanımından hareketle söylersek hulkî dil doğal, kesbî dil ise hulkî dilde üretilen kültür dilidir. [...] Doğal dil, bireyi kucaklar, kuşatır, ona imkân ve ufuk sağlar. Ancak onu işlemek, bu doğal malzeme ile bir eser ortaya koymak da insanın kendi gayret ve çabasına kalmıştır. Hulkî dilde dil bireyi oluşturur, kesbî dilde ise birey dili oluşturur. İlkinde dilin anlamı bireyi kuşatır, ikincisinde ise bireyin oluşturduğu anlam dili oluşturur. Gelişmiş toplumlar kesbî lisanla konuşurlar. Kesbî lisan, medeniyet dilidir, hulkî lisan ise doğal dildir. Herkesin hulkî dili vardır, ama herkesin kesbî dili yoktur. Kesbî dili olmayan toplumlar "iptidaî" toplumlardır" (Taşdelen, 2016, s. 45-58). Şemseddin Sami, "İnsanlar arasındaki en büyük fark medeniyet hadisesinden ibaret farktır" der. Bu demektir ki, insanlar lisanı kesbî ile birbirlerinden ayrılmaktadır; bu dili üretebilen ve konuşabilen milletler medenî, diğerleri iptidaî milletlerdir (1996, s. 144).

yeteneğinden çok bu konuda gösterilen bireysel yaratıcılığa işaret etmek ister. Rıza Tevfik ve Şemseddin Sami'nin de üzerinde durduğu gibi Türkçe ifade yeterliği olan bir dildir, ancak onun bir edebiyat ve felsefe dili olabilmesi için özgün ve yaratıcı çabaların da gösterilmesi gerekir. "İnşa-dil" ve "lisan-ı kesbî" bireysel yaratıcılık ve ustalığı en üst seviyede vurgulayan bir kavramlardır. Türkçenin felsefe dili olma konusundaki durumunu onun yeterliğine veya yetersizliğine bağlama yerine bu konuda gösterilecek bireysel çabaların niteliğine bağlamak daha anlamlı olacaktır; zira "imkân", ancak kullanıldığında somutlaşan ve ürüne dönüşen bir potansiyeldir (Taşdelen, 2011, s. 20-22).

4. Hayal Kırıklığı

Ülken, yukarıda da belirtildiği üzere, politik ve ideolojik değil, kültürel, bilimsel ve felsefi temelden hareket eden, ölçülü ve sağduyulu sadeleşme çalışmalarını olumlu karşılar. Ulusal dili destekleyecek ve geliştirecek şekilde sadeleşme yapılırken, dilin zenginliğinin ve ifade gücünün korunması önemlidir. Dilde tasfiyecilik siyasi ve ideolojik tutumla bilinçsizce yapılan bir kıyım dönüşümünde, kültürel yozlaşma kendini gösterir. Ülken, yarım asır içinde dilde baş gösteren ve kendisinin de bizzat tanıklığını yaptığı şaşkınlık verici dönüşüm karşısında yaşadığı hayal kırıklığını şöyle dile getirir: "Dilde insanın bütün yaratıcı gücünü gören, onu bir milletin tarih boyunca kendi iç ve gerçek hayatında yarattığı değerler dünyasının taşıyıcı[sı] olarak karşılayan her insan" şunu fark eder: "Kötü ve yanlış olan nokta, dili sadeleştireyim derken, onun yaratıcılığına sataşmış, öz dili[n] boz[ul]maya kalkı[ş]mış olmasıdır" (Ülken, 1949). Ülken, felsefe dilindeki büyük değişim ve dönüşüm karşısında yaşadığı şaşkınlığı, ölümünden kısa süre önce, 9 Mart 1971 tarihli *Aşk Ahlakı*'nın üçüncü baskısına yazdığı önsözde şöyle dile getirir:

"İlk baskısı kırk yıl önce [1931], ikinci baskısı on iki yıl önce çıkmış olan bu kitabın üçüncü baskısını genişletilmiş ve daha da sadeleştirilmiş olarak yayınlıyorum. Kırk yılda Türkçe hızlı adımlarla değişti. Dil, sadeleme sözü bile yetmez denecek bir çabuklukla kalıba dökülen (*forçé*) yeni kelimelerle doldu. Türkçe düşünüp yazılacağına, "Osmanlıca" denen eski dilden yabancı kelimeleri çıkarıp [yerine] yapmalarını koyan bir çeviri yoluna girildi. Oysaki ustaları Türkçe düşünüp Türkçe yazıyorlar. Hemen yarım yüzyıl önce çıkan bu kitabı [*Aşk Ahlakı*] genç kuşakların okuyacağı hâle getirmek, baştan yazmaktan daha güç oluyor" (1981, s. 5).

Bir milletin ruhunun, değerlerinin ve karakterinin temel taşıyıcısı niteliğinde olan dilde kısa sürede yaşanan baş döndürücü değişim karşısında duyulan şaşkınlık ve hayal kırıklığı; iki kuşak içinde halk dilinden bir felsefe dili oluşturup Immanuel Kant gibi büyük bir filozof çıkaran Alman kültürüne bakıp tatlı hayallere dalan genç bir filozofun yaklaşık yarım asır sonra, ömrünün son günlerinde yazdığı bu cümlelerde daha da açık hâle gelir.

Sonuç

Şemseddin Sami, "Lisan ve Edebiyatımız" başlıklı makalesinde Türkçenin, yeterliliği olan bir dil olmasına rağmen edebiyatımızın bu imkânı yeterince kullanmadığını söyler. "*Lisanımız pek güzeldir. Dünyanın en güzel lisanıdır desek*

mübalâğa etmiş olmayız. Güzelliği nisbetinde de kolaydır. Bu ise nail olduğumuz bir ni'met-i uzmâ [büyük nimet]'dir. Edebiyatımız ise lisanımızla mütenasib değildir" (1969, s. 171).

Ülken de (1947b, s. 143) aynı şekilde Türkçenin potansiyeli olan bir dil olduğunu, buna rağmen bir felsefe dili olma yolunda Almancanın yüz yıldan daha kısa bir süre içinde yapmış olduğu görkemli sıçramayı gerçekleştirmek bir yana bir "kriz" ve "yabancılaşma"yla karşı karşıya kaldığını düşünür. Ona göre krizin başlıca nedeni, Osmanlı döneminde medreselerin Türkçeyi değil Arapçayı eğitim-öğretim ve araştırma dili olarak almış olması, bunun yanında tasfiyecilik hareketinin de yarım asır önce yazılmış bir eserin anlaşılmasını engelleyecek derecede aşırılık göstermiş olmasıdır. Bu da bir yönüyle ifade imkânını sınırlamış, duygu ve düşüncüyü kendine uygun, ayrıntılarıyla veren söz zenginliği yerine genel hatlarıyla veren bir ifade yoksunluğuna neden olmuştur (Ülken, 1947b, s. 139). Bu kültürel kırılma, felsefe gibi kendi tarihine dönüşlerle ilerleyen, ancak bir dil ve düşünce geleneği içinde filizlenebilen bir faaliyet alanı için önemli bir güçlüktür.

Ülken'in, felsefenin hemen her alanında tutkuyla ve yoğun bir şekilde çalışarak eserler veren bir kişi olarak, dil ve felsefe bilgisi yanında Doğu ve Batı kültürüne olan hâkimiyetiyle kendisinden bir "felsefe sözlüğü" yazması beklenirdi. Eğer bunu yapsaydı, kuşkusuz Türkçenin felsefe dili olarak gelişimine çok daha büyük, öncü ve inşa edici bir katkı sunmuş olurdu. Ancak o bu tür bir çalışma içine girmemiş, bunun yerine bir *Sosyoloji Sözlüğü* yazmayı tercih etmiştir (Ülken, 1969). Alpyağıl'a göre bu durum, Batılı anlamda filozof ismini almayı en çok hak eden bir mütefekkir için (yukarıda sözünü ettiğimiz şaşkınlık ve hayal kırıklığının da zeminini teşkil edecek şekilde) içinde bulunduğu kültürel, politik ve ideolojik ortamın geriliminin bir ifadesi olarak da görülebilir (2015 II, s. 891). O, bir felsefe dili olarak Türkçenin yetersizliğinden; öncelikle felsefeci ve dilcilerin birlikte yapacakları yaratıcı çalışmalarla, ikinci olarak çeviri çalışmalarıyla, üçüncüsü, belki de en önemlisi, telif çalışmalarıyla kurtulabileceğimizi düşünür. Telif eserler, felsefe dilindeki yeterlik ve yaratıcılığın bizzat etkin olarak ortaya çıktığı çalışmalardır. Ülken, bu üç konuda da çalışmış, Türkçenin bir felsefe dili olarak inşasına katkı sağlamıştır.

Felsefe dili oluşturmak, tercümeler yoluyla başka medeniyet havzalarında yapılan felsefelerin katkısını almak, kaynak dildeki kavramsal yapıya hedef dilde karşılık oluşturmak olduğu kadar yeni kavramlar, yeni teoriler üretmekle de alakalıdır. Filozoflar felsefe yaparken kelimelere yeni anlamlar kazandıran, kavram üreten kişilerdir. Felsefe dilinin oluşması demek, felsefi terminolojiyi özümsemek kadar, bu terminolojiye katkıda bulunmak anlamına da gelir. Ülken, hem tercüme hem de telif anlamında, hem de doğrudan konuya ilişkin yazdığı eserlerle Türkçenin bir felsefe dili olarak inşasına katkı sunmuş bir düşünür ve araştırmacıdır. Yaptığı çevirilerle "alma", hayatı boyunca sürdürdüğü eğitim ve öğretim faaliyetleriyle "kendine mâl etme" ve "özümseme", aynı şekilde büyük bir tutku ile yazdığı eserleriyle de yaratıcı bir çaba göstermiştir. "Yaratıcılık" aşaması, onun mütercimliği, öğretmenliği yanında filozofluğunu da söz konusu yapar. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, Felsefeye Giriş, İslam Felsefesi, Türk Tefekkür Tarihi, Bilgi Felsefesi, Yeni Zamanlar Felsefesi, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Eğitim Felsefesi* gibi telif eserlerinde, felsefi bilginin transferi ve

öğretimini gerçekleştiren; *Aşk Ahlakı, Bilgi ve Değer, Varlık ve Oluş* gibi eserlerinde ise bir filozof, bir düşünür olarak Türkçede felsefe dilinin oluşumuna ve gelişimine katkı sağlamıştır. Türkçenin felsefe dili olma yolunda, Almancanın bir zamanlar yaptığı büyük sıçramayı yapamamış olması, onda bir teessür oluşturmuştur. Ancak unutmamak gerekir ki, inşa-dil, bir anda ve tümüyle oluşan bir dil değildir; tarihin, kültürün ve insan bilincinin derinliklerinden süzülüp gelen, geçmişten geleceğe doğru çoğalarak akıp giden bir birikimdir. Başka deyişle süreç devam etmektedir.

Extended Abstract

The question of the construction of Turkish as a language of science and philosophy has been emphasized for nearly a century and a half. Not only philosophy dictionaries have been written on this subject, but also theoretical and questioning studies have been carried out in terms of the potential and possibilities of Turkish. The questions addressed in this context are approximately as follows: What kind of a language is Turkish, what is its possibility and potential as a language of philosophy? Is Turkish a language with philosophical competence? Is it in a structure that allows the formation and expression of philosophical thought? What are the obstacles to the emergence and maturation of Turkish as a philosophical language? What can be done and what path can be followed to get rid of these obstacles? Should concepts and terms be taken from Eastern and Western languages, or should they be derived from Turkish's own possibilities?

The problem of the structure and adequacy of Turkish as a language of science and philosophy is an important problem that sometimes flares up and sometimes seems to make itself forgotten, in a way that can present a political and ideological context. The opinions expressed often oscillate between opposing poles such as black and white, yes and no. What our scientists and philosophers say and think about this issue is important. One of them is Hilmi Ziya Ülken. As one of the people who contributed the most to philosophy in Turkish, Ülken not only wrote works on various disciplines of philosophy and translated some philosophy classics into Turkish, but also contributed to the construction of Turkish as a language of philosophy with his qualified works such as *Human Patriotism, Ethics of Love, Being and Becoming*, and *The Role of Translation in the Awakening Periods*. The main problem of this presentation will be the history, possibility and construction of Turkish as a language of culture and philosophy, centered on Ülken's views on the subject.

Does the language of philosophy emerge within the natural development of language or is it created by philosophers and scientists? In Ülken's writings, two main approaches are mentioned in the context of this question: "evolutionist" and "constructionist". While the evolutionary approach has the understanding that the language of philosophy, literature and culture will emerge within the natural development of the language, the constructivist approach especially defends the idea that the language of philosophy is a language constructed by philosophers, outside and different from the daily spoken language. According to the evolutionary approach, for those who embrace the understanding that "language is in a natural development and maturation process", evolution is a natural law, there is no need for human will to

intervene, everything will go for the better on its own. According to Ülken, the basis of the language of thought and philosophy is consciousness and will; "When thinking about language, which is the basis of culture, we have to take it first and foremost as a matter of consciousness and will," he says.

There is a process in the construction of Turkish as a language of philosophy that has been ongoing since the Tanzimat period and has accelerated with the Republic. According to Ülken, the possibilities and potential of Turkish in terms of philosophy emerge not in a natural process, but through the efforts of experts, linguists, philosophers and educators on the subject. Construction-language is a "synthetic" language; It is a language that is "made", "established", "produced" (Ülken, 1947a: 140-142, 1947b: 2). The fact that constructed-language is a "synthetic-language" is important in terms of, on the one hand, its assimilation of the accumulation of Western culture, and, on the other hand, the preservation of the Arabic and Persian vocabularies that have become part of the language. The understanding that Ülken highlights, defends and stands by is this "moderate", this "synthesisist" approach that assimilates the philosophical accumulation of Eastern and Western culture.

Ülken establishes his understanding of the language of philosophy within the framework of the distinction between "natural-language" and "constructed-language". According to him, the language of philosophy cannot be a natural language, this is against the nature of philosophy. The language of philosophy is not a language reached through a natural process, but a language constructed consciously and voluntarily; It is a language created and constructed by educators, moralists, men of letters and philosophers in the process evolving from myths to religion, from religion to literature, from literature to folk culture and science. What is interesting is that Ülken has optimism and hope that this language can develop and emerge within two generations. He bases this optimism on some historical facts, especially the example of German philosophy; "A generation before Kant, German was not a language of thought. "The continuous efforts of thinkers and writers got the job done." According to him, the renewals that took place in Turkish in some sciences such as literature and mathematics in a short period of fifty years can also set an example for the language of philosophy.

With these examples, Ülken wants to say that it may be possible to construct Turkish as a language of philosophy in the not too distant future. (Ülken, 1947b: 1-3). He contributed to the development of Turkish as a language of philosophy with his translations, and works written directly on the subject. In addition to the transfer of philosophical knowledge through his own works, which he wrote with great passion, he also carried out educational and instructive studies on the processing, teaching and assimilation of this knowledge. However, in his works, there is also an effort to produce originality and concepts that go beyond these two. This feature highlights his philosophy as well as his translation and teaching. However, as revealed in the foreword he wrote to the third edition of *Love Ethics* shortly before his death, he was clearly saddened by the fact that Turkish could not make the magnificent leap that German had once made in a short time towards becoming the language of philosophy.

However, it should not be forgotten: Constructed-language is not a product that is given suddenly and completely. In other words, the process of Turkish becoming the language of philosophy continues from that day to this day.

Kaynakça

- Alpyağıl, R. (2015). *Felsefe dili olarak Türkçenin gelişim aşamaları ve felsefe sözlüklerimiz* (1954-1975). İstanbul: İz Yayıncılık
- Baha Tevfik (2016). Birkaç söz. *Felsefe Mecmûası*. (A. Öztop, haz.). Konya: Çizgi Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2008). *Türkçülüğün esasları*. Ankara: Nilüfer Yayıncılık.
- Kara, İ. (2016). *Bir felsefe dili kurmak*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Koç, E. (2009). Türkiye’de felsefe dilinin gelişimi ve çeviri faaliyetlerine genel bir bakış. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 103-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesobil/issue/11417/136377>
- Koç, E. (2011). Felsefe, kültür, dil-sözlük: Türkiye’de felsefe dilinin şekillenmesinde terminoloji çalışmaları ve sözlük/felsefe sözlüğü hazırlama girişimleri. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 55-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diledeara/issue/45136/564857>
- Odabaşı, İ. A. (2016). Felsefe mecmuası. *Felsefe Mecmûası* içinde (s. 13-28). (A. Öztop, haz.). Konya: Çizgi Yayınları.
- Rıza Tevfik (1330). *Mufassal kâmus-ı felsefe*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Sezgin, F. (2008). *İslam’da bilim ve teknik* (C. 1). (A. Aliyy, çev.). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1969). Lisan ve edebiyatımız. *Şemseddin Sami* içinde (s. 161-171). (Agâh Sırrı Lened, haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Taşdelen, V. (2011). Bir felsefe dili olarak Türkçe, *Temrin*, 40, 12-22.
- Taşdelen, V. (2016). Şemseddin Sami’de lisan-ı kesbî. *İki Toplumun Aydını Şemseddin Sami Sempozyumu* içinde (s. 45-58). (Y. Topaloğlu, & A. N. Özdemir, & B. B. Acar, ed.).Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, ss.
- Taşdelen, V. (2019). *Kutadgu Bilig’in* felsefi bağlamı. *Milli Folklor*, 124, 5-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/51228/615989>
- Taşdelen, V. (2020). The philosophical contents of *Dîwân Lughât al-Türk*. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 20(1), 151-172. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1179030>
- Uçman, A. (1999). Islâhât-ı ilmiye encümeni. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 19, s. 207-209). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Utku, A. (2011). Felsefe sözlüklerimiz: geç-Osmanlı’dan Cumhuriyet’te bir literatür değerlendirmesi. *Literatür Dergisi*, 17, 399-420.
- Uygur, N. (1995). Türkçe felsefe yapılabilir mi? *Adam Sanat*, 114, 11-13.
- Ülken, H.Z. (1935). *Türk feylesofları antolojisi I*. İstanbul: Yeni Kitabı Yayınları.
- Ülken, H.Z. (2007). *Türk tefekkürü tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülken, H.Z. (1992). *Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H.Z. (1981). *Aşk ahlakı*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H.Z. (2020). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Ülken, H.Z. (1953). Cemiyet ve dil. *Belleten. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1, 29-44.
- Ülken, H.Z. (1947a). Önsöz. *Felsefe Tercümeleri Dergisi*, 1, 1-5.
- Ülken, H.Z. (1947b). Türk felsefe dilinin gelişmesi. *Felsefe Tercümeleri Dergisi*, 1, 136-143.
- Ülken, H.Z. (1949). Dil. *Sabah Gazetesi*, 25 Temmuz 1949.
- Ülken, H.Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Vural, M. (2011). Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye’de felsefe çalışmalarına katkıları. *Literatür Dergisi*, 17, 521-537. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43422/529305>